

Ks. Czesław M. CEKIERA SDS

DUSZPASTERSKIE OŚRODKI POMOCY RODZINOM W EUROPIE I W POLSCE

Treść: 1. Katolickie poradnictwo rodzinne; 2. Pomoc dla narzeczonych, małżeństw i rodzin; 3. Duszpasterstwo rodzin niesakramentalnych; 4. Duszpasterstwo trzeźwości i uzależnionych; Wnioski.

Pomoc duszpasterska rodzinom w historii Kościoła, jak wskazują na to liczne dokumenty, historyczne zabytki, wielowiekowe hospicja, szpitale, klasztory, szkoły, uniwersytety, była zawsze świadczona w wielu krajach i na różne sposoby. O początkach takiej działalności możemy dowiedzieć się już z *Dziejów Apostolskich*. W późniejszych wiekach liczne dokumenty synodów i soborów zawierają opisy konkretnej pomocy i opieki duszpasterskiej zarówno kościoła powszechnego jak i lokalnego świadczonych rodzinom potrzebującym wsparcia duchowego i materialnego.¹ Pomoc duszpasterska w dawnych czasach miała nieco inny charakter niż obecnie, bo życie i problemy dawnych ludzi były inne. Dawniej rodziny wspomagane były przez duchownych lokalnych, parafialnych i specjalistycznych. Na przykład poprzez kapelanów szpitalne, więzienne. Zakony często były grupami wsparcia dla okolicznych mieszkańców i rodzin. Duchowni doradcy i ojcowie duchowni będący kapelanami znakomitych rodów książęcych i królewskich kierowali życiem nie tylko duchowym tych rodzin, lecz bywali często wychowawcami dzieci, kształcili je, uczyli postaw religijnych, patriotycznych przekazując całej rodzinie istotne wartości Ewangelii. Prowadzone przez zakony szkoły i uniwersytety kształciły młodzież w różnych zawodach i umiejętnościach, a mnisi benedyktyńscy i cysterscy uczyli uprawy ziemi, roślin, uczyli rzemiosła, sztuki budowlanej, rzeźbiarskiej, malarskiej, dawali miejsca pracy wielu członkom rodzin. Obecnie jeszcze podziwiamy ich wspaniałe dzieła. Ożywione życie religijne, rodzinne i respektowane tradycje tamtych czasów stanowiły mocne oparcie dla stabilności rodziny. Zdrowiem rodziny zajmowały się babcie, zakony męskie i żeńskie (bonifratrzy, kamilianie, lazaryści, szarytki) organizując hospicja i szpitale. Współcześnie różne dziedziny pracy, migracje, wojny, rozbicie rodzin, laicyzacja, ateizacja oraz systemy totalitarne bardzo skomplikowały życie wielu rodzinom. Z czasem sytuacje te doprowadziły do wytworzenia się specjalistycznego duszpasterstwa i do powstania ośrodków pomocy rodzinie.

Rozwój duszpasterstwa nadzwyczajnego przypada na XX wiek. Po I wojnie światowej w Europie, wraz z rozwojem uprzemysłowienia i urbanizacji pojawiają się no-

¹ Por. Cz. CEKIERA, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin: TN KUL 2001.

we problemy społeczne i rodzinne, zaburzenia i choroby cywilizacyjne, bezrobocie, migracje, walka o wolność, oświatę, szkolnictwo. W tym kontekście pojawiają się też nowe problemy duszpasterskie. Rozwija się duszpasterstwo nadzwyczajne jako odpowiedź na wyzwanie czasu. W wielu krajach europejskich przy kuriach biskupich zorganizowano różne wydziały i referaty do spraw duszpasterstwa specjalnego wspierające duszpasterstwo ogólne. Po II wojnie światowej, a zwłaszcza po II Soborze Watykańskim nastąpił dalszy rozwój duszpasterstwa specjalistycznego. Obecnie w wielu krajach, w tym także w Polsce istnieje specjalistyczne duszpasterstwo dla różnych grup społecznych i zawodowych. Na przykład w Polsce mamy duszpasterstwo : młodzieży, duszpasterstwo chorych i ludzi starych, d. więzienne, duszpasterstwo ludzi pracy i rolników, górników i d. służby zdrowia, duszpasterstwo hospicyjne, i d. ludzi morza, d. harcerzy, d. sportu, d. akademickie, d. rodzin i d. małżeństw niesakramentalnych, d. trzeźwości, d. powołań do życia konsekrowanego, d. ministrantów. Ta wielowymiarowa opieka duszpasterska jest potrzebą naszych czasów i zrodziła się w szczególnych sytuacjach życiowych rodzin i poszczególnych grup zawodowych i społecznych.²

1. Katolickie Poradnie Rodzinne

Z ośrodkami pomocy duszpasterskiej i poradnictwem rodzinnym miałem możliwość zapoznać się w Anglii, w Niemczech i we Włoszech, w Czechach, w Austrii, w Holandii, Norwegii i w Szwecji oraz w Finlandii. Dobrze mi są znane ośrodki pomocy rodzinom w Kanadzie i w Stanach Zjednoczonych, gdzie przez ponad 2 lata byłem na różnych stażach i praktykach z zakresu terapii, rehabilitacji resocjalizacji osób uzależnionych, przestępców, dewiantów seksualnych i samobójców. Najlepiej oczywiście znam polskie ośrodki i poradnie duszpasterskie dla rodzin, bo sam od ponad 30 lat pracuję w Katolickiej Poradni Duszpasterskiej w Warszawie. Nasza Poradnia była jedną z pierwszych tego typu ośrodków po II wojnie światowej. Pragnę podzielić się z Wami swoimi doświadczeniami z tej pracy i zdobytej wiedzy w tej dziedzinie.

Katolickie Poradnie początkowo, w latach 50-tych, przeznaczone były dla małżeństw i rodzin. Pracowało w nich zaledwie po kilka osób zajmujących się odpowiedzialnym rodzicielstwem, planowaniem i kontrolą urodzin przy pomocy metod naturalnych poczęć. Pracownicy poradni zajmowali się też opieką nad samotnymi matkami.³

Początek ośrodków poradnictwa - duszpasterskiego w Polsce sięga 1956 roku, kiedy wobec zmasowanej ateizacji, Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski zaleciła organizowanie katolickich poradni dla małżeństw i rodzin. Powstało ich wówczas kilka w różnych diecezjach (Warszawa, Katowice, Poznań, Kraków). Dla pracowników tych poradni organizowano szkolenia i poszerzano zakres udzielanych porad. Nie ograniczano ich tylko do regulacji poczęć i problemów małżeńsko-rodzinnych. Należy podkreślić, że inicjatorami tego typu poradni byli często katolicy świeccy, lekarze, psychologowie, wychowawcy. Inicjatorem poradnictwa rodzinnego w Polsce była Tere-

² Por. R. KAMIŃSKI, *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin: ITP KUL1998.

³ Por. U. DUDZIAK, "Katolickie Poradnie Życia Rodzinnego - dawniej i dziś", *Problemy Alkoholizmu* 1997, nr 8-9.

sa Strzembosz, ona była również założycielką naszej Poradni Rodzinnej w Warszawie. Ks. Prymas Stefan Wyszyński wraz z biskupami popierali i wspierali tego typu działalność. Na terenie Krakowa bardzo aktywnie włączał się w to dzieło K. Wojtyła późniejszy metropolita krakowski przy współdziałaniu dr W. Póltawskiej, psychiatry, znanej obrońcy rodzin i byłej więźniarki obozu w Ravensbrück. Należy zaznaczyć, że działalność poradni rodzinnych organizowana była już na 10 lat przed ogłoszeniem papieskiej encykliki *Humanae Vitae* (Paweł VI, 1968). Do powstawania poradni katolickich przyczyniły się fakty z ówczesnej rzeczywistości w Polsce. Wobec tendencji laickich i ateistycznych oraz wydanej w 1956 r. przez władze komunistyczne ustawy o dopuszczalności przerywania ciąży i spadku przyrostu naturalnego zaistniała pilna potrzeba wprowadzenia ładu moralnego w dziedzinie przekazywania życia. Przerywanie ciąży jak i propagowanie i stosowanie antykoncepcji stanowiły dla wielu małżeństw katolickich przeszkodę życia w łasce sakramentalnej. Rolą poradni jest ukazywanie prawa Bożego wobec poczętego życia, głoszenie obowiązku rodzicielstwa, uczenie szacunku dla płodności, dla wartości małżeństwa i rodziny. Zadania te powinny być realizowane poprzez:

- * przygotowanie młodzieży do życia miłością, prawdą, umiejętnością pokonywania trudności i umiejętności rozwiązywania konfliktów;

- * młodym małżeństwom przekazywanie etycznych zasad rodzicielstwa i uczenie diagnostyki płodności;

- * pomoc rodzicom i rodzinom w wychowaniu dzieci do miłości i odpowiedzialności zwłaszcza w dziedzinie życia seksualnego;

- * pomoc rodzinom w pokonywaniu kryzysów małżeńskich, rodzinnych, egzystencjalnych, sytuacyjnych (rozpad rodziny, śmierć, kalectwo, bezrobocie, nieuleczalna choroba, inne);

- * pomoc rodzinom w kształtowaniu dojrzałych postaw religijnych poprzez organizowanie grup wsparcia, oaz, rekolekcji zamkniętych dla rodzin, organizowanie kursów, studiów i ośrodków życia rodzinnego w każdej diecezji lub międzydiecezjalnych;

- * organizowanie na terenie dużych parafii grup odnowy religijnej, katechetycznych dla dorosłych osób religijnie zaniedbanych, grup neokatechumenalnych, grup wsparcia dla rodzin zagrożonych patologiami społecznymi;

- * organizowanie pomocy duszpasterskiej dla młodzieży uzależnionej (palacze, alkoholicy, narkomani, nosiciele HIV) dla młodzieży zagrożonej sektami lub przestępczością.⁴

Pierwotna idea poradnictwa rodzinnego miała na celu ochronę rodziny i miała być skutecznym antidotum na ideologiczną (komunistyczną) akcję godzącą w jedność, trwałość i spójność rodziny tradycyjnej, religijnej. Ateistyczna ideologia we Wschodniej Europie wyraźnie organizowała różne akcje przeciw rodzinie jako ostoji wartości religijnych i patriotycznych. Wyrażało się to wprowadzaniem ustaw proaborcyjnych, wprowadzaniem rozwodów, w desakralizacji życia rodzinnego, w organizowaniu tanich

⁴ Por. Cz. CEKIERA, *Ryzyko uzależnień*, Lublin TN KUL 2001.

lub darmowych imprez wypoczynkowych i turystycznych w niedzielę lub w uroczystości religijne.

Pierwsze instruktorki i doradczynie w Poradniach Katolickich rekrutowały się z zaangażowanych religijnie pracowników służby zdrowia, a następnie z samych małżeństw, które miały już za sobą w tej pracy doświadczenie. Prowadzono też dla nich systematyczne szkolenie na poziomie diecezjalnym. Słuszną była tendencja, aby poradnictwo dla małżeństw i rodzin prowadzone było przez osoby świeckie i małżeństwa, by informacje z zakresu etyki małżeńskiej i diagnostyki płodności przekazywały osoby świeckie równe im stanem osoby świeckie. Przekazywana im wiedza i nauka w tej dziedzinie były bardziej wiarygodne i przekonywujące, bo poparte własnym przykładem. Od tamtej pory poradnie katolickie bardzo się rozrosły, nie tylko w liczbę, lecz także w zakres świadczonych usług. Obecnie w poradniach katolickich pracują różni specjaliści: lekarze, psychiatry, psycholodzy, pedagodzy, duchowni, pracownicy społeczni. W ramach duszpasterstwa specjalistycznego pracują również duszpasterskie Telefony Zaufania oraz Domy Samotnej Matki. W Episkopacie powstało wiele nowych Komisji do spraw duszpasterstwa specjalistycznego i nowe ośrodki dla rodzin. Na Katolickich wyższych uczelniach utworzono kilka instytutów studiów nad rodziną. Między innymi na ATK w Warszawie, na KUL w Lublinie, na PAT w Krakowie, na PFT we Wrocławiu oraz w innych ośrodkach uniwersyteckich. Pomoc świadczona rodzinom ma swoją własną strukturę i funkcje. Na czele krajowego duszpasterstwa rodzin są zazwyczaj oddelegowani do tej pracy księża, którym podległe są ośrodki diecezjalne wraz z poradniami rodzinnymi. Zasadnicza formacja do pracy z rodzinami - doskonalenie umysłu i ducha - trwa 2 lata w studium życia rodzinnego. W jego programie znajdują się przedmioty teologiczne, psychologiczne, pedagogiczne, prawne, medyczne socjologiczne i fizjologiczne dotyczące życia małżeńskiego i rodzinnego. Całość studiów wraz z praktykami i egzaminami uhonorowane są uroczystością wręczaniem przez biskupa dyplomem. Oprócz tego zasadniczego szkolenia organizowane są kursy i spotkania mające na celu pogłębianie i poszerzanie wiedzy.⁵

Obecnie nasza Poradnia bardzo się rozrosła w liczbę pracowników, klientów, pacjentów i w zakresie świadczonych usług. Zmieniła też nazwę na Katolicka Poradnia Duszpasterska. Nie jest to może najbardziej trafna nazwa, ale określa przynajmniej wyraźnie swój profil religijny i wyznaniowy, co wcale nie przeszkadza, w tym że przychodzą do nas po porady prawosławni, luteranie, żydzi, mahometanie, a nawet wyznawcy różnych sekt. Aktualnie w Poradni pracuje 16 - 18 osób, w tym 7 psychologów, 4 księża, 2 siostry zakonne, 2 psychiatrów, neurolog, 2 prawników, 2 instruktorów odpowiedzialnego rodzicielstwa, sekretarka koordynująca wizyty klientów. Poradnia czynna jest codziennie od 15 - 20 oprócz sobót i niedziel oraz świąt państwowych i kościelnych. Zawsze mieliśmy bardzo licznych klientów i pacjentów w Poradni, a od kilkunastu lat w wyniku zamknięcia lub sprywatyzowania wielu poradni państwowych jest bardzo tłoczno, bo wizyty i poradnictwo są bezpłatne. Niektórzy pacjenci przyjeżdżają z daleka ze swoimi problemami, z drugiego końca kraju, przyjeżdżając do stolicy służbowo w różnych sprawach. Dowiadują się o nas z ogłoszeń i afiszy kościelnych. Najczęstszymi problemami, z którymi ludzie do nas przychodzą są

⁵ Por. U. DUDZIAK, *art. cyt.*, 23.

problemy rodzinne, małżeńskie, wychowawcze, światopoglądowe, osobowościowe trudności, zaburzenia psychiczne, przypadki kliniczne, problemy zawodowe, wyboru drogi życia, doboru do małżeństwa, powołań kapłańskich i zakonnych, kryzysów egzystencjalnych, konflikty małżeńskie, problemy uzależnień od alkoholu, narkotyków, itp.

2. Pomoc dla narzeczonych, małżeństw i rodzin

Poradnictwo psychologiczne wobec narzeczonych, małżeństw i rodzin od wielu lat jest poważnym, aktualnym i złożonym problemem. Człowiek współczesnej cywilizacji coraz bardziej opanowuje czas, przestrzeń, kosmos i różne choroby a równocześnie coraz bardziej staje się zależny, niedostosowany, zagubiony, ma poczucie zagrożenia i lęku. To paradoks naszych czasów. Wielu ludzi jest coraz bardziej nieporadnych i bezradnych, zwłaszcza gdy stają przed nimi jakieś poważniejsze wybory drogi życia, zawodu, i dlatego coraz więcej ludzi szuka porad w różnych instytucjach, ośrodkach i u wielu specjalistów. Problemy wchodzące w zakres poradnictwa dla narzeczonych i życia rodzinnego są obecnie bardzo aktualne i nie zawsze traktowane są z należytą uwagą i powagą przez samych narzeczonych i z z troskaniem o trwałość i harmonijność rodziny.

Zakres poradnictwa dla narzeczonych.. Poradnictwo wobec narzeczonych zawiera zespół zasad i oddziaływań psychologicznych, lekarskich i prawnych związanych z zadaniami i funkcjami rodziny. Odnoszą się one praktycznie do wszystkich problemów życia i potrzeb związanych ze strukturą i funkcjonowaniem rodziny. Poradnictwo to może mieć różny profil i różnorodny rodzaj udzielanej pomocy. W Polsce powojennej - w obliczu istniejących potrzeb - Kościół wytworzył niezależną od struktur państwowych - sieć poradnictwa:

- a. poradnictwo i kursy przygotowawcze dla narzeczonych
- b. poradnictwo dla małżeństw i rodzin.

Z poradnictwem rodzinnym mogą i powinni współpracować różni specjaliści. Przeważający profil takiego poradnictwa obejmuje najczęściej następujących specjalistów:

- a. lekarz ogólny, seksuolog, ginekolog, psychiatra;
- b. instruktorzy odpowiedzialni w zakresie planowania rodziny;
- c. psycholog klinicysta, specjalista z psychologii. rozwojowej wychowawczej ;
- d. ksiądz, prawnik, etyk, moralista lub psycholog;
- e. prawnik - biegły w zakresie prawa rodzinnego i małżeńskiego.

Zakres poradnictwa przedślubnego obejmuje kursy, konferencje, nauki dla narzeczonych, poradnictwo dla narzeczonych. Mają one na celu przygotowanie narzeczonych do małżeństwa i życia rodzinnego. Obejmują one dwa zadania: przygotowanie narzeczonych do małżeństwa i życia rodzinnego w zakresie praw i obowiązków wpływających z instytucji małżeństwa; wprowadzenie w życie małżeńskie stylu zachowania opartego na zasadach religijnych dających podstawę trwałości związku małżeńskiego.⁶

⁶ Por. T. KRAMAREK, *Naturalne planowanie rodziny. Metoda objawowo-termiczna*, Wrocław TUM 1996.

Podstawą do szeroko rozumianego poradnictwa narzeczonych mogą być: dokumenty Soboru Watykańskiego II, w tym Konstytucja Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, *Gaudium et Spes*, adhortacja Jana Pawła II *Familiaris Consortio* (1981), dokument Kongregacji Wychowania Katolickiego: *O wychowaniu do miłości ludzkiej i o wychowaniu seksualnym*, oraz instrukcje episkopatów różnych krajów dotyczące małżeństwa i rodziny.

Przygotowanie do małżeństwa w myśl powyższych dokumentów obejmuje trzy etapy:

a. przygotowanie dalsze - odbywa się w rodzinie, wychowanie rodzinne i katechizacja w wieku szkolnym;

b. przygotowanie bliższe - obejmuje młodzież po 17 roku życia, dokonuje się poprzez formację - wypracowanie prawidłowych postaw, a nie tylko informacja. Należy kształtować i formować postawę gotową do współpracy z łaską Bożą w sakramencie małżeństwa.

c. przygotowanie bezpośrednie (katechizacja przedślubna) powinno obejmować problemy etyki życia małżeńskiego, teologii i liturgii małżeństwa, ujemne skutki przerywania ciąży, o prawnych skutkach dla dzieci pozamałżeńskich, o małżeństwach niesakramentalnych.⁷

Przygotowanie do małżeństwa prowadzone jest indywidualnie i grupowo. Tematy spotkań wśród młodzieży dotyczą dojrzewania, miłości, odpowiedzialnego rodzicielstwa w kontekście zasad moralnych. Każdy kraj i diecezja wypracowały swoje szczegółowe przepisy na temat przygotowania bezpośredniego do małżeństwa. W archidiecezji warszawskiej np. przygotowanie to trwa od 3 - 6 miesięcy. Narzeczeni są zobowiązani do uczestniczenia w 10 konferencjach, które *non stop* prowadzą wyznaczone kościoły. Oprócz tego zobowiązani są do 2 wizyt w Poradni katolickiej celem zapoznania się z problemami regulacji poczęć. W ośrodkach Duszpasterstwa Akademickiego odbywają się roczne konwersatoria o rodzinie, małżeństwie i wychowaniu. Dobre efekty daje praca w małych grupach z 6 - 8 parami narzeczonych, gdzie mniej jest elementu wykładowego a więcej dyskusji i refleksji, a każda z par przygotowuje odpowiedni temat. Uczestnicy tych grup uczą się kontroli i samokontroli swoich postaw, uczą się formacji postaw prospołecznych, etycznych, moralnych religijnych. Przygotowanie do małżeństwa 3 lub nawet 6 miesięczne, przy obecnych lukach w wiedzy i zaniedbaniu religijnego wychowania do małżeństwa w wielu krajach, zwłaszcza Wschodniej Europy jest stanowczo za krótkie. Do zawodu młodzież przygotowuje się co najmniej 3 lata w szkole zawodowej, w technikum 5 lat i następnie 5 na studiach wyższych, a potem stale jeszcze doksztalca się na różnych obowiązkowych kursach i szkoleniach. Zawód można sobie wielokrotnie zmienić bez większych konsekwencji. Natomiast do trwałości małżeństwa na całe życie nawet 6 miesięczne przygotowanie jest absolutnie nie wystarczające i wydaje się być zupełnym anachronizmem. Nie należy się zatem dziwić, że Episkopat Kanadyjski wprowadził roczne

⁷ Por. A. MŁOTEK, "Troska Duszpasterska o małżeństwa niesakramentalne", *Homo Dei* 1982, nr 2, 110-119; M. PACIUSZKIEWICZ, *Słabość i moc. O ludziach żyjących w związkach niesakramentalnych*, Zabki 1996.

przygotowanie do ślubu...”Narzeczeni muszą zgłosić się do księdza na rok przed planowaną datą ślubu. Obowiązuje ukończenie kursu przedmałżeńskiego. Jeżeli któraś ze stron była już związana z inną osobą bądź to ślubem cywilnym, bądź kościelnym, księdzu nie wolno zatwierdzić daty ślubu dopóki nie otrzyma pozwolenia z kurii Biskupiej” (Rozporządzenie Episkopatu Kanady z grudnia 1988). W okresie przygotowania do małżeństwa należałoby zwrócić pilniejszą uwagę na przepisy i wymogi dotyczące ważności aktu małżeńskiego oraz na różnego rodzaju przeszkody do ważności i godziwości małżeństwa sakramentalnego. W tej dziedzinie panuje duża ignorancja wśród młodych małżeństw. Uświadomić należy narzeczonych o prawnych skutkach zawarcia małżeństwa w zakresie prawa kościelnego i cywilnego. Prawo cywilne różnych krajów ma w tej mierze swoje przepisy. W poradnictwie przedmałżeńskim chodzi o wypracowanie zdrowego modelu rodziny, która wytworzyłaby optymalne warunki wychowania dzieci. To, czy pożycie małżeńskie będzie przebiegało harmonijnie, w ufnej i pełnej miłości atmosferze zależy przede wszystkim od obojga współmałżonków, od ich dojrzałości i stopnia świadomości tego wszystkiego co wiąże się z nową rolą w życiu rodzinnym. Narzeczonych należy przestrzec przed ujemnymi skutkami prawnymi i społecznymi rozwodu, rozpadu małżeństwa i rodziny.

W poradnictwie przedmałżeńskim, jak wskazują moje wieloletnie doświadczenia, jest kilka problemów na które warto zwrócić szczególną uwagę:

- a. światopogląd partnerów - religijny, polityczny, filozofia życia, kultura bycia, stopień tolerancji dla drugiej strony.
- b. role w małżeństwie - rola ojca, matki, wychowawcze, zawodowe,
- c. problemy mieszkaniowe - zawsze preferować własne mieszkanie, bo wiele małżeństw rozpada się w skutek ingerencji rodziny.
- d. problem pracy - praca zawodowa obojga czy jednego z małżonków, wyjazdy służbowe, zagraniczne, studia i praca naukowa w rodzinie.
- e. problem kontaktów - podtrzymywanie starych i nawiązywanie nowych. Kontakty w rodzinie i pozarodzinne, towarzyskie, zawodowe, więzi rodzinne. Problem wzajemnego zaufania.

Przedstawione wyżej problemy poradnictwa dla narzeczonych i rodziny nie obejmują oczywiście wszystkich realiów życia rodzinnego. Poruszono tu jedynie w ogólnym zarysie najczęściej spotykane problemy w poradniach rodzinnych w wielu krajach. Obecnie poważnym problemem w rodzinie jest bezrobocie, a także bezdomność tysięcy osób.

3. Duszpasterstwo rodzin niesakramentalnych

Podstawowym dokumentem stanowiącym impuls do tworzenia i rozwoju duszpasterstwa małżeństw niesakramentalnych jest Adhortacja Apostolska Jana Pawła II *Familiaris Consortio* z 1981 r. Papież przedstawiając w niej sytuację rodziny współczesnej wskazuje na fakt iż Kościół powinien pomagać jej w różnych etapach formacji i rozwoju. Temu zadaniu ma służyć duszpasterstwo rodzin. Pastorska troska Kościoła powinna ofiarować tym rodzinom bezinteresowną pomoc, mieć dla nich słowa

nadziei, prawdy, dobroci, zrozumienia, ukazywać im możliwości kontaktów z Bogiem, z Kościołem, ze wspólnotą wiernych. Powinna taka rodzina uczestniczyć w życiu Kościoła nawet, gdy to uczestnictwo nie może być pełne, sakramentalne.⁸

W różnych krajach europejskich wskazania Magisterium Kościoła dotyczące duszpasterstwa małżeństw niesakramentalnych znalazły odzwierciedlenie na gruncie Kościołów lokalnych. I tak np. Synod Diecezji w Grenoble w 1990 wezwał wszystkich do zaakceptowania obecności osób rozwiedzionych w Kościele i pospieszenia im z pomocą. Wymagało to od wiernych zmiany postaw wobec tych osób i zaangażowania się w tworzenie grup i par niesakramentalnych. Również biskupi niemieccy prowincji kościelnych Górnego Renu opublikowali w 1993 r. list pasterski, w którym wyrazili swoją troskę o ludzi rozwiedzionych i ponownie wchodzących w związki małżeńskie. Nie podważając nierozzerwalności małżeństwa sakramentalnego poszukiwali dróg włączenia tych osób w życie Kościoła.⁹

W Polsce, Pierwszy Synod Diecezji Katowickiej z 1975 r. jeszcze przed Adhortacją już wskazywał na konieczność stworzenia duszpasterstwa małżeństw niesakramentalnych postulując roztoczenie nad nimi indywidualnej opieki. Również na uwagę zasługuje artykuł ks. bpa W. Miziołka, który jeszcze przed Adhortacją przedstawił zadania duszpasterskie Kościoła wobec małżeństw niesakramentalnych.¹⁰ Teksty II-go Polskiego Synodu Plenarnego zachęcają także duszpasterzy do wspierania rodzin o zaburzonej strukturze lub więzi w małżeństwach niesakramentalnych.¹¹

Różne są sposoby i formy dotarcia do małżeństw niesakramentalnych i objęcia ich opieką duszpasterską. Poza nielicznymi wyjątkami i uwarunkowaniami osoby nie mogą być dopuszczone do Komunii świętej, bo ich postawa jest sprzeczna z nauką Kościoła o nierozzerwalności małżeństwa i o Eucharystii. Mogą jednak uczestniczyć w modlitwie Kościoła i we wspólnocie wierzących, a Bóg nie odmawia nikomu łaski przebaczenia. I odpuszczenia grzechów. Warunkiem owocnego przeżycia sakramentu pokuty jest jednak autentyczne nawrócenie się i postanowienie poprawy. Polega ono na rozejściu się lub wstrzeźliwości seksualnej. Jeżeli nie są spełnione te warunki nie ma podstaw do udzielenia rozgrzeszenia. (FC 84). W Polsce jest kilka ośrodków, które zajmują się małżeństwami niesakramentalnymi. Ośrodki te organizują spotkania, wspólne nabożeństwa, rekolekcje, pielgrzymki, Msze św. z agapą, katechizacje, lektura Pisma św. i rozważanie dokumentów Kościoła, dyskusje i rozmowy indywidualne. Duszpasterstwo niesakramentalne w wielu krajach Europy jest na etapie tworzenia się ośrodków, grup pomocy, poszukiwania form i metod działania oraz stawiania pytań o kierunek rozwoju. Cieszy fakt, że małżeństwa te poszukują kontaktów z Kościołem i kapłanami, i że duszpasterze coraz bardziej rozumieją potrzebę objęcia troską pasterską tych pogubionych owieczek.

⁸ Por. T. WIELEBSKI *Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych*, Lublin ITP KUL 1998, 291.

⁹ Por. P. GÓRALCZYK, "Powtórne związki małżeńskie w teologicznym i etycznym świetle", *Ząbki* 1995, 212-220.

¹⁰ Por. W. MIZIOŁEK, "Duszpasterstwo małżeństw niesakramentalnych", *Homo Dei*, 1981, nr 2, 117-129.

¹¹ Por. T. WIELEBSKI, *dz. cyt.*, 296.

4. Duszpasterstwo trzeźwości i uzależnionych

Misja zbawcza Kościoła dotyczy nie tylko wieczności człowieka, lecz także jego rozwoju osobowego doczesnego tu na ziemi. Środki uzależniające gdy są nadużywane stają się czynnikiem uniemożliwiającym zbawienie a także rozwój człowieka. W wielu krajach, i w Polsce i w Rosji istnieje problem nadużywania alkoholu i narkotyków. Kościół wobec tych zagrożeń podejmuje działania duszpasterskie. Celem i metodą wiodącą jest abstynencja i zasada: „Przez dobrowolną, całkowitą abstynencję wielu do trzeźwości stanowej, zawodowej wszystkich”.¹² Podstawą tego duszpasterstwa specjalistycznego jest nauczanie Kościoła, Papieży, od Leona XIII do Jana Pawła II. W duszpasterstwie trzeźwości Jan Paweł II wielokrotnie powracał do problemu traktowania alkoholu jako jednego z narkotyków. W 1991 r. rozstrzygnął tę sprawę stwierdzając, że „istnieje różnica pomiędzy zażywaniem narkotyków a spożywaniem alkoholu; podczas gdy picie alkoholu nie koliduje z zasadami moralnymi i tylko jego nadużywanie powinno być potępione, to zażywanie narkotyków jest zawsze zakazane”...Umiarkowana konsumpcja alkoholu jako napoju nie sprzeciwia się zakazom moralnym, w rozumnych granicach wino jest pokarmem...natomiast nadużywanie jego nadużywanie zasługuje na potępienie”.¹³

Prekursorem pierwszych ośrodków pomocy w Europie i w Kościele był Irlandczyk O.T.A. Mathew, który organizował pomoc rodzinom z problemem alkoholizmu w Irlandii, Anglii i Ameryce. Jego działalność rozrosła się bardzo w całej Europie i wielu krajach była stymulatorem w organizowaniu pomocy duszpasterskiej wobec osób uzależnionych od alkoholu.

Ruch trzeźwościowy w Polsce został zapoczątkowany w I połowie XIX wieku. Polska była wówczas pod zaborami, ale mimo to, a może właśnie dlatego, powstawało wiele stowarzyszeń, na rzecz trzeźwości Polaków, przy kościołach parafialnych powstawały bractwa, wielu wybitnych kapłanów, społeczników organizowało rekolekcje i misje trzeźwościowe. Powstawały liczne związki abstynenckie wśród młodzieży, nauczycieli, księży, organizowano seminaria i kongresy przeciwalkoholowe wspierane licznymi publikacjami promującymi abstynencję i trzeźwość. W czasie II wojny światowej rozpijano celowo naród polski; wznowiony przez Kościół ruch przeciwalkoholowy po II wojnie był drastycznie ograniczany przez władze państwowe. Powstała pod kierunkiem ks. Fr. Błachnickiego w 1953 roku „Krucjata Wstrzemięźliwości” została zlikwidowana w 1960 r. W ramach działalności Episkopatu powstała Akcja Trzeźwości.¹⁴ W 1970 r. Konferencja Episkopatu Polski powołała Komisję do spraw trzeźwości, istniała ona do 1996 r. Obecnie na najwyższym szczeblu działa Zespół do spraw Trzeźwości przy Komisji do spraw duszpasterstwa ogólnego.

Jakie konkretne ośrodki i formy pomocy osobom uzależnionym organizuje duszpasterstwo specjalistyczne w Polsce i w Europie? Organizowane są np. w Polsce Die-

¹² "Wytyczne Episkopatu Polski", AK 66(1974), 260.

¹³ JAN PAWEŁ II, *Karta Pracowników Służby Zdrowia. Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia*, Rzym 1995, 81-82.

¹⁴ Por. F. BŁACHNICKI, "Nadzwyczajne duszpasterstwo trzeźwości", w: *Podręcznik alkoholologii duszpasterskiej*, Katowice 1959.

cejalne Kongresy Trzeźwości, pielgrzymki, hostele dla osób uzależnionych, ośrodki terapeutyczne i resocjalizacyjne dla uzależnionych, jest ich w Polsce kilka (Bielsko-Biała, Mstów, Bytom, Licheń). Działa Krucjata Wyzwolenia Człowieka, Ruch Trzeźwości i Bractwo Trzeźwości im. św. Maksymiliana Kolbego, Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Osobom Uzależnionym i ich Rodzinom „Filadelfia” (Ciechanów), Katolickie Stowarzyszenie Trzeźwości „Dom” (Nowy Targ) oraz wiele innych.¹⁵ W każdej diecezji, co najmniej kilku księży zajmuje się osobami uzależnionym. Do tej pracy włączyły się również niektóre zakony: salezianie, kapucyni, salwatorianie, oblaci, kapucyni, pallotyni, michaelici oraz inne. Włączają się także siostry zakonne. W Zakroczymiu kapucyni prowadzą Ośrodek Apostolstwa Trzeźwości, który od lat prowadzi kursy szkoleniowe dla moderatorów trzeźwości. Szkoleniową działalność prowadzi również Katedra Psychoprofilaktyki KUL. Na osobną uwagę zasługują liczne publikacje instytutów kościelnych i zakonów związane z problematyką pomocy rodzinie z problemem uzależnienia.¹⁶

We Włoszech, kiedy powstał bardzo poważny problem narkomanii biskupi poświęcili jedną konferencję plenarną tylko temu zagadnieniu. Opracowali plan działalności duszpasterskiej i wprowadzili go w praktykę. Wkrótce powstało 2500 ośrodków i programów dla narkomanów i młodzieży zagrożonej. Obecnie na terenie Włoch istnieje ponad 9000 różnych ośrodków dla młodzieży. Problem narkomanii zmalał. Wielu uratowano - jednych przed narkomanią, innych z narkomanii. Dokonano tego w ramach działalności Kościoła - duszpasterstwa ogólnego i specjalistycznego. Inicjatywy duszpasterzy były tą inspiracją, która przyniosła dobre owoce. Takich charyzmatyków i „komandosów” (kapłanów, diakonów, zakonników, siostry zakonne) do specjalnych trudnych zadań Kościół dziś potrzebuje. Wielu z nich miałem możliwość obserwować w apostołacie ulicznym, w więzieniach, szpitalach, wspólnotach terapeutycznych, odwykowych, w grupach chorych na AIDS (USA, Kanada, Anglia, Włochy, RFN, Szwajcaria, Holandia, Belgia, kraje skandynawskie).

Działalność profilaktyczna i terapeutyczna wobec rodzin zagrożonych prowadzona jest obecnie przez różne grupy charyzmatyczne, neokatechumenalne, ruch na rzecz obrony życia oraz przez dzielenie się doświadczeniami swego życia (*Shering life*). W wielu krajach znana jest działalność grup biblijnych, oazowych, rekolekcyjnych, rewizji życia. Do takich grup wsparcia we Włoszech i w innych krajach należy katolicki Ruch Focolarinów działający w ponad 160 krajach i liczący kilka milionów członków. Celem tego ruchu jest stałe pogłębianie i przeżywanie wartości religijnych. We Francji znana jest wspólnota protestancka w Taize, przyciągająca młodzież z wielu krajów na przeżywanie i pogłębianie życia religijnego. Przy wielu parafiach katolickich, gminach protestanckich czy cerkwiach prawosławnych działają grupy wsparcia AA, AN, OA, które pomagają uwalniać się od uzależnień i chronią przed powtórny popadaniem w nałóg.

¹⁵ Por. Z. KANIECKI, "Duszpasterstwo Trzeźwości", w: *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin: KUL 1998, 353.

¹⁶ Por. Cz. CEKIERA, "Psychologiczne i profilaktyczne aspekty uzależnień od środków psychotropowych", w: *O godność osoby ludzkiej*, red. J. KUŁAKOWSKI, Radom: Stow. Spes Vitae 2002, 50.

W Hiszpanii powstały i działają wspólnoty neokatechumenalne założone przez Kiko Arguello w 1962 roku. Ruch ten koncentruje wiernych wokół wartości religijnych i humanistycznych poprzez ukazywanie celu i sensu życia oraz zachęcanie do pokonywania barier lękowych wyobcowujących z życia społecznego i utrudniających dostrzeganie Bożej Opatrzności. Wśród młodzieży prawosławnej w Grecji bardzo aktywny jest ruch pod nazwą ZOE - Życie mający na celu pogłębianie wartości życia i wartości religijnych.

W wielu krajach, diecezjach i parafiach, w tym także w Polsce podejmowane są różne próby niesienia pomocy zagrożonym rodzinom oraz ich członkom. W ramach ruchu charyzmatycznego, w którym bierze liczny udział także młodzież działają grupy: „Światło-Życie”, „Neokatechumenat”, „Odnowa w Duchu Świętym”, „Diakonia wyzwolenia”, „Kościół Domowy”, „Rodzina Nazaretańska”, „Odwaga” (grupa wsparcia i terapii dla osób z problemem homoseksualnym - Lublin) oraz inne. Odnowie i odrodzeniu duchowemu wśród młodzieży w Europie służą również Europejskie Spotkania Młodych. Głównymi tematami 26 już Europejskiego Spotkania Młodzieży w Hamburgu (2004) były: pokój i zaufanie, modlitwa i solidarność międzyludzka w jednej rodzinie... „a my wszyscy jesteśmy braćmi w jednej rodzinie” (Grzegorz z Nyssy). Te wartości, dynamicznie głoszone i praktykowane w Europie mogą stać się podstawą jedności - i prawdziwej unii - nie tylko dla Europy, lecz dla wielu innych kontynentów. Nowy Rok 2004, ponad 55 tysięcy młodzieży, w tym 12 tys. z Polski, w Hamburgu rozpoczęła modlitwą o pokój i solidarność międzyludzka, o jedność rodziny ludzkiej, tak obecnie skłóconej wojnami.

W czasie ostatniej pielgrzymki do Polski (2002) Jan Paweł II mówił: „Światu potrzeba miłości... Bądźcie świadkami... Miłosierdzia... Nadszedł czas, żeby Chrystusowe przesłanie dotarło do wszystkich, zwłaszcza tych, których człowieczeństwo i godność zdaje się zatracać w *mysterium iniquitatis*... Potrzeba wyobraźni miłosierdzia, aby... nie odwracać się od chłopca i dziewczyny, którzy zagubili się w świecie różnorodnych uzależnień” (Krakowskie Błonia 18.VIII.2002).

Wnioski

Duszpasterstwo rodzin, osób uzależnionych, chorych na AIDS, bezdomnych i bezrobotnych jest wyjątkowo pilną potrzebą naszych czasów, szczególnie w krajach Europy Zachodniej i Wschodniej, w tym na Ukrainie, na Białorusi i w Rosji. Szybkie przemiany polityczne, społeczne, gospodarcze, ekonomiczne spowodowały destabilizację życia rodzinnego, a liczne nasilone patologie społeczne, zliberalizowanie i zrelatywizowanie norm moralnych zagraża rodzinie. Przyszłość rodziny zagrożona jest przez antykoncepcję, aborcję, eutanazję, homoseksualizm i sztuczne zapłodnienie. Ich skutkami jest w większości krajów Europy tzw. „grabarski przyrost” naturalny, gdy więcej ludzi umiera niż się rodzi. Europa wymiera bez wojen oraz innych kataklizmów. Cywilizacji śmierci należy stanowczo przeciwstawić cywilizację miłości. To jest wyzwanie i zadanie dla duszpasterstwa rodzin na czasy obecne. Do tego tak usilnie zachęca nas Jan Paweł II we wszystkich adhortacjach i encyklikach.

PASTORAL CENTRES OF FAMILY AID IN POLAND AND EUROPE

Summary

Throughout the church history family aid has been organised in many different ways (schools, hospitals, hostels, monasteries, universities). Modern pastoral help began to flourish in the twentieth century, especially after World War II with the emergence of new problems, such as industrialisation, urbanisation and connected with them diseases, crisis of the family, unemployment, migrations, the fight for freedom and the gaining of independence.

In recent years, specialised pastoral help has been concentrated on the problems affecting modern youth (addictions), problems of the sick and the old, prisoners as well as on the care among different professional groups, academic communities and the family.

Catholic aid centres are being organised in many countries. The article describes the history of the development and organisation of those centres. The author describes the kinds of aid offered to those about to be married, married couples, people addicted to drugs and alcohol as well as AIDS sufferers. He also describes the activities of support groups such as AA, NA, OA, G A, and religious groups which support pastoral help.